

بِسْمِ اللَّهِ
الرَّحْمَنِ
الرَّحِيمِ

4452

۲۰۰۰

۱

۲۷۴

ص ۱۷۱

سرشناسه: صدر، محمدباقر، ۱۹۳۱-۱۹۷۹ م. Sadr, Mohammad Baqir

عنوان و نام پدیدآور: مضامین: مجموعه من مقالات و محاضرات و وثائق، فارسی

حوزه و بایسته‌ها: گفتارها و نوشتارها درباره حوزه، روحانیت و مرجعیت / سید محمدباقر صدر؛ مترجم:

سید امید مؤذنی؛ ویراستار: سعید فلاحتی.

مشخصات نشر: قم، دارالصدر، ۱۳۹۸. مشخصات ظاهری: ۲۷۶ ص ۲۱×۱۴ س.م.

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۸۶۰-۷۰-۵

فهرست نویسی: فیبا

کتابنامه. بارقه‌ها.

اسم: مطالب گونه‌گون Islam-Miscellanea

م.م. صدر، محمدباقر، ۱۹۳۱-۱۹۷۹ م.

Sadr, Mohammad Baqir

م.م. صدر، محمدباقر، ۱۹۳۱-۱۹۷۹ م.

ردیف: ۲۰۰۰ / ۱۰ / ۵

شماره کتاب: ۵۷۹۷۰۶

پژوهشگاه تخصصی شهید صدر

حوزه و بایسته‌ها

گفتارها و نوشتارها درباره حوزه، روحانیت و مرجعیت

استاد شهید آیت‌الله سید محمدباقر صدر

مترجم: سید امید مؤذنی

ویراستار: سعید فلاحتی

ناشر: انتشارات دارالصدر

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۸

چاپ: شریعت، قم

شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۸۶۰-۷۰-۵

قیمت: ۲۸۰۰۰ ریال

حق چاپ محفوظ

حوزه وکایسته‌ها

استاد شهید آیت الله سید محمد باقر صدر

مترجم: سید امید مؤذنی

فهرست

۹	مقدمه پژوهشگاه.....
---	---------------------

مختارها

۱۹	دنیا و مسئولیت دینی.....
۱۹	رویکردها به دنیا.....
۲۴	نقد رویکرد اول و دوم.....
۲۷	ملاحظات دربارۀ رویکرد سوم.....
۳۱	ویژگی های اقدام براساس رویکرد سوم.....
۳۴	ضرورت حسابرسی همیشگی.....
۳۹	علم و مسئولیت دینی.....
۴۰	سه رویکرد به علم وورزی.....
۴۵	علم وورزی، اقتضای مسئولیت دربرابرامت.....
۴۶	فقه، نقطه وصل اسلام و جهان.....

۵۰.....	فقه، ابزار شرعی نمایندگی اسلام
۵۲.....	حوزه، پایگاه رهبری امت
۵۵.....	سازمان‌دهی حوزه، ضرورتی بدیهی
۵۶.....	سازمان‌دهی حوزه، ابزار نه هدف
۵۹.....	فرایند اصلاح حوزه
۵۹.....	بازنگری ماهیت حوزه
۶۰.....	توجه به جنبه تکلیفی در فرایند اصلاح
۶۵.....	شناخت امت، پایه اصلاح جنبه تکلیفی
۶۹.....	مسئولیت‌های حوزه در امت
۶۹.....	محورهای مسئولیت حوزه
۸۱.....	وجود نظری و عینی اسلام
۸۱.....	دفاع از وجود نظری اسلام
۸۴.....	دفاع از وجود عینی اسلام
۹۳.....	حوزه و ابتلائات اجتماعی
۱۰۱.....	پیشینه ابتلائات حوزه
۱۰۱.....	تجزیه و تحلیل جنبه‌های مختلف بلا و مصیبت
۱۰۳.....	احساس ما نسبت به بلا
۱۰۴.....	سطوح رویارویی با بلا
۱۰۹.....	نمونه‌ای از بردباری یاران ائمه علیهم‌السلام در مصیبت‌ها
۱۱۲.....	مراحلی که حوزه پشت سر گذاشته است
۱۱۴.....	احساس ما در برابر مصیبت‌های حوزه
۱۱۹.....	زمینه‌های پیدایش ابتلائات
۱۱۹.....	مفهوم قرآنی بلا
۱۲۰.....	زمینه روحی شیوه‌های کار
۱۴۱.....	علم‌آموزی، وسیله نه هدف

۱۴۵.....	باید پاسخ دهیم
۱۵۱.....	به حساب دل‌هایمان برسیم
۱۵۲.....	درجات محبت
۱۵۵.....	نمونه‌هایی از اقدام براساس حب دنیا
۱۵۷.....	نمونه‌هایی از اقدام براساس حب خدا
۱۵۹.....	طلاب و حب دنیا
۱۶۴.....	درمان حب دنیا

مقاله‌ها

۱۶۹.....	چرایی و جزئیات تغییر کتاب‌های درسی
۱۶۹.....	بررسی کتاب‌های رایج علم اصول
۱۷۱.....	ضرورت و دلایل تغییر کتاب‌های درسی
۱۸۴.....	پیشینه تلاش برای تغییر کتاب‌های درسی
۱۸۶.....	ویژگی‌های حلقات
۱۹۷.....	جهت‌گیری‌های آینده حرکت اجتهاد
۱۹۹.....	هدف از حرکت اجتهاد چیست
۲۰۰.....	آغاز تحول و گسترش هدف
۲۰۲.....	نتایج انقباض در هدف
۲۰۶.....	جهت‌گیری‌های آینده حرکت اجتهاد چیست
۲۰۹.....	فهم اجتماعی نص
۲۱۰.....	حجیت ظهور
۲۱۱.....	انواع ظهور
۲۱۲.....	جنبه اجتماعی فهم نص
۲۱۶.....	قیاس و فهم اجتماعی نص
۲۱۶.....	مشکلی که در پرتو فهم اجتماعی نص حل می‌شود

ویژگی‌های فقه شیعی در عرصه قانون‌گذاری.....	۲۱۹
طرح مرجعیت صالح.....	۲۲۵
اهداف مرجعیت صالح.....	۲۲۶
مراحل مرجعیت صالح.....	۲۳۳

نامه‌ها

ضرورت اعتدال‌پویا برای تحقق حکومت اسلامی.....	۲۳۹
درباره ملاحظات اظهار فتوا.....	۲۴۳
برخورداری از دنیا در حد لازم برای مسئولیت‌های دینی.....	۲۴۹
تلگرام تبریک به امام خمینی علیه السلام	۳۵۲
وظیفه طلاب در برابر انقلاب اسلامی ایران.....	۲۵۵
نقش مرجعیت در پیروزی‌های ملت مسلمان ایران.....	۲۵۷
نمایه‌ها.....	۲۶۵
کتاب‌نامه.....	۲۷۳

مقدمه پژوهشگاه

بالندگی امت اسلام همواره مرهون تلاش‌های عالمان آگاه و زمان‌شناس بوده است. در این میان نقش آنان در دوران سیاه استعمار و استبداد اهمیت ویژه‌ای دارد، چراکه سال‌ها ستم و تبلیغات سوء استکبار به‌سبب شده بود که بسیاری از فرزندان امت، باور خود به قدرت دینشان را از دست بدهند یا نمی‌توانستند تصور کنند که اسلام واقعاً چگونه می‌تواند پس از این همه تحول تمدنی و دگرگونی ابزارها و پیشرفت علم، زندگی آن‌ها را سامان دهد. اینجا بود که بزرگ‌مردانی در میدان اندیشه به پا خاستند و در نبرد نظری و فکری با دشمنان امت اسلام، از مرزهای دین پاسداری کردند و با هوشیاری تمام به شناساندن مکتب اسلام و دفاع از تمامیت آن برآمدند. یکی از برجسته‌ترین چهره‌های معاصر در این عرصه، شهید والا مقام آیت‌الله سید محمد باقر صدر بود که در نهضت فکری نوین اسلام نقشی بی‌بدیل ایفا کرد و توانست با آثار و افکار نوآورانه، عمیق و همه‌جانبه‌اش راه امت اسلامی را به سوی نهضت فکری فراگیر اسلامی هموار کند.

شهید سید محمدباقر صدر با برخورداری از نبوغی کم‌نظیر و به برکت تلاش‌های علمی خستگی‌ناپذیر و با احاطه بر ساحت گسترده معارف دینی، اندیشه اسلامی را با روشی نو ارائه کرد و پرسش‌های انسان معاصر را بر اساس مبانی اسلام پاسخ داد. او مکتب اسلام را با مکتب‌ها و اندیشه‌های تمدن مادی مدرن مقایسه کرد و با نقد دقیق و عمیق این مکتب‌ها، قدرت اسلام را برای سامان‌دهی همه ابعاد زندگی انسان به ظهور رساند و نشان داد که تنها اسلام است که می‌تواند زندگی معادتمند دنیوی و اخروی انسان را تأمین کند.

هرچند چشم‌شب‌پرست استکبار نتوانست مدت زیادی درخشش شهید صدر را تحمل کند و او تنها پس از ۴۶ سال زندگی در میان امت اسلامی، بدست ستمکاران رژیم بعث عراق به شهادت رسید، اما در همین مدت کوتاه انبوهی از آثار کم‌نظیر را به جا گذاشت که نه تنها در دوران حیاتش، گنجینه فکری گران‌بهای بود که نقش مهمی در پیشرفت نهضت امت اسلامی داشت، بلکه هنوز هم به‌رغم گذشت چند دهه از شهادت او، همچنان تازه و راه‌گشا است و دست‌نیاز اندیشمندان و پژوهشگران به‌سوی آن دراز است.

از این رو و با توجه به اینکه همچنان مراکز علمی و پژوهشی از فکر و دانش او الهام می‌گیرند و ساحت اندیشه به آثار علمی و نظری‌های وی در همه عرصه‌های تحقیقی، محتاج است، پژوهشگاه تخصصی شهید صدر وظیفه خود دید که در اولین اقدام به شکلی درخور به احیای میراث علمی و فکری وی پردازد. بنابراین با تحقیق دوباره آثار چاپ‌شده و افزودن آثار به چاپ نرسیده، مجموعه آثار شهید صدر را در ۲۱ جلد و با عنوان موسوعة الإمام الشهيد السيد محمد باقر الصدر به چاپ رساند. سپس در گام بعد ترجمه این آثار به زبان‌های زنده را در دستور کار خود قرار داد. در این میان بی‌شک زبان فارسی از

اولویت ویژه‌ای برخوردار بود. هرچند پیش از این برخی از کتاب‌های استاد شهید به زبان فارسی ترجمه و منتشر شده بود - که باید از همه مترجمان عالی‌قدری که در این زمینه تلاش‌های ارزشمندی کردند تشکر و قدردانی کرد - اما بیشترین آثار ویژگی‌های مطلوب ترجمه امانت‌دار و گویا و رسا را نداشتند؛ افزون‌براین، همین ترجمه‌ها نیز در بسیاری از مراکز فرهنگی و علمی در دسترس علاقه‌مندان نبود. از این رو پژوهشگاه بر آن شد که تألیفات شهید صدر را - به استثنای تألیفات تخصصی حوزوی - به شیوه‌ای صحیح و توسط گروهی از مترجمان زبده به زبان فارسی برگردانده و در اختیار اهل فضل و علم قرار دهد. در این ترجمه‌ها سعی وافر بر آن بوده است که امانت و دقت در نقل آراء و افکار به خوبی رعایت شود؛ علاوه بر آن، گویایی و شیوایی آن‌ها نیز در حد مطلوب فراهم باشد. پس از پایان کار ترجمه، تطبیق ترجمه با متن عربی و ویرایش‌های محتوایی و صوری با دقت تمام انجام گرفت. همچنین منابع یا توضیحاتی توسط گروه تحقیق به متن افزوده شد. افزوده‌های نویسنده یا مترجم در پاورقی، با درج عنوان مشخص شده و توضیحات و منابع افزوده شده از سوی گروه تحقیق پژوهشگاه بدون عنوان آمده است تا مطالب از یکدیگر متمایز باشد. البته از آنجا که عمده عنوان‌های موجود در بخش‌ها از سوی گروه تحقیق به متن اضافه شده، برای حفظ یکدستی متن از گروه استفاده نشده است.

شایان ذکر است که فرآیند تحقیق و پژوهش در آثار استاد شهید آیت‌الله سید محمد باقر صدر و بهسازی ترجمه‌های این آثار همچنان ادامه دارد و از این رو گروه تحقیق پژوهشگاه از نظرات پژوهشگران گرامی و خوانندگان محترم در این راستا استقبال می‌کند.

کتاب حوزه و بایسته‌ها

کتابی که اکنون پیش روی خواننده گرامی قرار دارد مجموعه سخنرانی‌ها، مقالات و نامه‌های استاد شهید آیت‌الله سید محمدباقر صدر درباره حوزه، روحانیت و مرجعیت است؛ مجموعه‌ای که با توجه به جایگاه و اثرگذاری کم‌نظیر شهید صدر در حوزه علمیه از اهمیتی بی‌مانند برخوردار است.

شهید آیت‌الله سید محمدباقر صدر از نوابغ معاصر بود که نظریه‌پردازی‌های نوآوری‌های متعددی را در عرصه‌های مختلف علوم اسلامی به ارمغان آورد، به گونه‌ای که در هر یک از دانش‌های حوزوی در زمره بنیان‌گذاران و صاحبان مکتب به‌شمار می‌آید. افزون بر این، نبوغ او تنها به نظریه‌پردازی در عرصه علوم محدود نشد. او به ساختارها و نهادهای آفریننده علم و به طور ویژه حوزه علمیه نیز می‌اندیشید و در راستای تحول و اصلاح حوزه، اندیشه‌های نو و اقدامات گوناگونی داشت. بخشی از نوآوری‌های او مانند فقه نظام‌ساز و نظریه الاستنطاق در تفسیر موضوعی، دقیقاً در راستای تحول حوزه و ایفای نقش درست و اساسی آن ابداع شده بود. همچنین او محمد با نگارش کتاب‌هایی مانند «اقتصادنا» و «البنک اللاربوی فی الاسلام» در مسیر حضور واقعی و اثرگذار حوزه در جهان امروز الگوآفرینی کرد.

شهید صدر در کنار فعالیت‌های شخصی به روشنگری برای طلاب در زمینه اصلاح حوزه نیز مشغول بود و در تبیین ماهیت، اهداف و وظایف حوزه و راهکارهای تحقق نقش آن در جهان و امت در جلسات متعددی مطالبی ناب و عمیق را با شاگردانش طرح کرد که بخشی از آنها امروز به دست ما رسیده است. اندیشه‌هایی را نیز برای اصلاح نهاد مرجعیت در نظر داشت که بخشی از آن را در طرح «المرجعية الصالحة» به نگارش درآورد. افزون بر این، روش جدیدی را در تألیف

رساله عملیه در پیش گرفت که بُعد کاربردی رساله را به سطح حقیقی آن می‌رساند و آن قدر جذاب و اثرگذار بود که افزون بر عالمان و نواندیشان شیعه، بخشی از اهل سنت را نیز به خود جذب کرد و آنها به تقلید از شهید صدر بر اساس رساله او یعنی «الفتاوی الواضحة» روی آوردند. وقتی خود زمامدار مرجعیت شد در اصلاح روش ارتباط با مردم و تبلیغ، اقداماتی را انجام داد که سطح تبلیغ معارف دینی و گستره آن را به حد واقعی و مورد نیاز امت برساند. در تأمین معیشت طلاب و اصلاح وضعیت شهریه نیز ابتکاراتی داشت که برخی از آنها در دوره مرجعیت خود او امکان تحقق یافت.

برای اصلاح روش آموزشی حوزه در کنار نظریات و مفاهیم نویی که ارائه می‌کرد، خود دست به کار شد و کتاب ارجمند «دروس فی علم الأصول» را که به «حاشیه» مشهور است به رشته تحریر درآورد.

در زمینه فعالیت‌های اجتماعی حوزه در نهادسازی‌های نودر نجف اشرف نقشی اساسی ایفا کرد و در عمده آنها جایگاه طراحی یا رهبری را برعهده داشت. بررسی الگوی «جماعة العلماء» در این باره نمونه خوبی از حضور او در نهادهای اجتماعی حوزوی را به نمایش می‌گذارد که می‌تواند برای امروز حوزه به عنوان پیشینه‌ای درخور بررسی و ارتقا مورد توجه قرار بگیرد. همچنین نوع اثرگذاری او در عرصه سیاسی عراق و جهان اسلام، خود فصل پر دامنه و شکوهمندی است که عناوین متعددی را در بر می‌گیرد و پژوهش‌های مفصلی درباره آن انجام شده و هنوز هم تحقیقات گسترده دیگری را طلب می‌کند.

خلاصه سخن آنکه نوع و گستره فعالیت‌های شهید صدر در قالب یک عالم حوزوی که به تحول و بهسازی دائم حوزه می‌اندیشید به گونه‌ای است که او را به حق به الگویی حقیقی برای اندیشیدن و عمل در عرصه تحول حوزه بدل می‌سازد؛ الگویی که زیر ذره بین گذاشتن

اندیشه‌ها و اقدامات اصیل و درعین حال نوآورانه او بر تحول خواهی در حوزه ضروری می‌نماید.

این همه جز سیره و سلوک شخصی او به عنوان یک عالم ربانی است که حقیقتاً او را به عنوان پارسایی جهادگر، در مقام الگویی برای هر طالب راه علم قرار می‌دهد؛ اسوه‌ای که با دو بال علم و معنویت به بالاترین قله‌های عمل اسلامی پرگشود و ریحیق شهادت را سرکشید.

آنچه در این کتاب گرد آمده، پرتوهایی است که تنها بخش‌هایی اندک از گستره وسیع اندیشه‌های شهید صدر را به نمایش می‌گذارد و بیش از آنکه روشن‌گر ابعاد مختلف اندیشه او و نقش آنها در حوزه باشد، بیان‌گر یار مبرم امروز ما به توجه بیش از پیش به او و پژوهش دقیق آثار، اندیشه‌ها و سیره اوست.

در هر حال مجموعه ویرگی‌های این کتاب و نویسندگان آن سبب می‌شود که حوزه و بایسته‌ها کتابی منحصربه‌فرد در موضوع خود باشد که خواندن و دقت در ظرافت‌های آن برای عموم اهل مطالعه و به‌ویژه طلاب حوزه‌های علمیه رهاوردهای فراوانی به بارغان می‌آورد.

بخش عمده کتاب پیش‌رو در واقع بخشی از کتاب «بارقه‌ها» است که پیش از این در قالب مجموعه آثار شهید صدر به زبان فارسی به چاپ رسیده بود. افزون بر این، ترجمه مقدمه کتاب حلقات به عنوان «چرایی و چگونگی تغییر کتاب‌های درسی» با توجه به مطالب ویژه و بسیار مفید آن درباره تحول کتاب‌های درسی، در این مجموعه آمده است. همچنین برخی از نامه‌های شهید صدر که در آن‌ها مطالبی سودمند درباره حوزه و روحانیت وجود داشت، به این مجموعه افزوده شده است.

اگرچه تلاش شده است که این کتاب در بردارنده همه آثار شهید صدر درباره حوزه و روحانیت باشد، اما این بدان معنا نیست که همه گفته‌ها و نوشته‌های شهید صدر در این باره، در این مجموعه گرد آمده است؛

زیرا بخش مهمی از سخنرانی‌ها و بیانات وی همچنان مفقود است و از سویی مطالبی همچون نامه‌های شخصی وی که حاوی مضامین مرتبط با حوزه بوده نیز در این جلد گردآوری نشده است. به امید آن که توفیق دست دهد و فرصتی پیش آید تا در آینده‌ای نه چندان دور این گونه یادداشت‌های شهید صدر نیز در مجلدی مستقل منتشر گردد.

شایان ذکر است نوع نگارش مقاله «ویژگی‌های فقه شیعی در عرصه قانون‌گذاری» به گونه‌ای است که به نظر می‌رسد نویسنده آن، شهید صدر نیست؛ زیرا در متن آن به صراحت اسم خود شهید نیز آورده شده است. چنین مسئله‌ای بدین جهت روی داده است که شهید صدر در موضوعاتی از این دست در پی آن بوده که توصیه‌های ارزشمند خود را به صورت غیر مستقیم به افراد ذی ربط انتقال بدهد و از آن‌جا که مصلحت در آن بوده است که به طور مستقیم در آن مسئله دخالت نکند، از آوردن نام خود در جایگاه نویسنده پرهیز کرده و نوشته خود را با نام دیگران منتشر کرده است.

همچنین همه عنوان‌های گفتارها و شمار اندکی از عنوان‌های نوشتارها از شهید صدر نیست و توسط پژوهشگاه به متن اضافه شده‌اند. از این رو برای حفظ یکدستی متن از هیچ عنوان‌های افزوده شده در کروشه خودداری کرده‌ایم. منبع بیشتر گفتارهای شهید صدر صوت‌ها یا متن سخنرانی‌های شهید صدر است که توسط مرحوم سید عبدالغنی اردبیلی پیاده‌سازی شده است و در آرشیو پژوهشگاه تخصصی شهید صدر نگهداری می‌شود. منابع نوشتارها نیز در درون متن ذکر شده است. امیدواریم خداوند متعال این تلاش را قبول فرماید و همه دست‌اندرکاران را با پاداش کریمانه‌اش بنوازد، که او شنوا و اجابت‌گراست.

پژوهشگاه تخصصی شهید صدر